

DE MARGARINE VAN VAN OSTAIJEN

ERIK SPINOY \

Erik S. (in een priegel gezeten op het door herfstbladeren toegedekte grasperk van zijn landerijen nabij K., lurkend aan een meerschuimen pijp):

[...] Jazeker, Van Ostaijen! Opgegroeid in een gezin waar cultureel kapitaal schaars was, leerde ik hem pas kennen in het vijfde jaar Latijn-Wiskunde, toen nog eerbiedig de *poësis* genoemd. Het handboek Nederlands was *De dubbelfluit* van mijn roemruchte, beruchte leraar Anton van Wilderode, en het opende — hoewel we in de les nooit aan ‘moderne’ poëzie toekwamen — voor het eerst een perspectief op Van Ostaijen. Eenzijdig wel: negen gedichten, alle uit het nagelaten werk. Niets uit de eerdere poëzie, niets uit het groteske proza, geen fragment uit, pakweg, de ‘Gebruiksaanwijzing der lyriek’.

Een jaar later optreden met een Van Ostaijenmedley in het voorprogramma van de jaarlijkse schoolvoorstelling. Hoofdmoot was een opvoering van Michiel de Swaens *De gecroonde leersse*, met jonge oud-leerling Tom Lanoye in de rol van een dartel buitelandse nar. Sinds die tijd zijn mij de regels

organdi crêpe marocaine
tête de nègre feuille morte
prune

marron

uit ‘Avond strand orgel’ in het geheugen gegrift. Op een stoel gezeten, make-up en mascara uitlopend onder de bloedhete spots boven het podium, moest voor een vertederd gehoor in de Stedelijke Schouwburg van Sint-N. de ‘Zelfbiografie’ voorgelezen. Dat waren nog eens tijden.

Vervolgens rampspoed: Germaanse Taal- en Literatuurwetenschappen, dook op in lauwe kandidatuurscolleges van Middelburg, was daar even later de ‘licentieverhandeling’: *Russische futurisme-formalisme. Wonne*, mijn eerste boek, in het kloeke vierde deel van het drie jaar eerder verschenen werk, de zwarte kubusvormige cassette die mijn eerste succes was, een scherp vernuft, wat een niets ontziende inzicht en analyseerzucht. Hoe geestig vaak toch!

Waarna verlengd verblijf in de kleine stad met een officieel dichter geworden, start van een bestaan van pingpongen tussen lyrische opvlucht en koude analyse. (Legt bezwerend een hand op mijn rechtermouw) Het is niet makkelijk, maar wel zeer de moeite waard, gelukkig.

Boterbrief nodig voor een entree tot de Engelen. Disserten: nieuw consult bij dokter Van der Vliet, maar tot ieders geluk daarnaast ook de dichterschap. Lastig ook dit: in die dagen werd driftig de dichterschap geplakt op alles wat bewoog. Verlangend naar inzicht, doorploegd over *all things postmodern*. Ontmoetend Lyotard, de subtielste denker toen *en vogue* en de moderne kunstenaar drijft. Met deze vinding kwam het voor elkaar: *Twee handen in het gezicht* — *de esthetica van het verhevene* (Kant Lyotard) — *zichzelf* — *Ostaijen avec Lyotard. Faut le faire!*

1996: honderdste verjaardag van Leopoldus Aemilius, werk en Vlaamse kermis alom. Een Van Ostaijen artikel, een zwik artikelen in dat jaar en in de directie van loos van lezing naar colloquium gehold.

Maar (*huilt onhoorbaar nu*) nadien het Van Ostaijen voor bekeken gehouden. Hoe gaat dat ook: even nabij de Maas, *en vrac* krachtvoer bereiden, doorrookt pied-à-terre verzen vervaardigen over

DE MARGARINE VAN VAN OSTAIJEN

ERIK SPINOY \

Erik S. (in een prieel gezeten op het door herfstbladeren toegedekte grasperk van zijn landerijen nabij K., lurkend aan een meerschuimen pijp):

[...] Jazeker, Van Ostaijen! Opgegroeid in een gezin waar cultureel kapitaal schaars was, leerde ik hem pas kennen in het vijfde jaar Latijn-Wiskunde, toen nog eerbiedig de *poësis* genoemd. Het handboek Nederlands was *De dubbelfluit* van mijn roemruchte, beruchte leraar Anton van Wilderode, en het opende—hoewel we in de les nooit aan ‘moderne’ poëzie toekwamen—voor het eerst een perspectief op Van Ostaijen. Eenzijdig wel: negen gedichten, alle uit het nagelaten werk. Niets uit de eerdere poëzie, niets uit het groteske proza, geen fragment uit, pakweg, de ‘Gebruiksaanwijzing der lyriek’.

Een jaar later optreden met een Van Ostaijenmedley in het voorprogramma van de jaarlijkse schoolvoorstelling. Hoofdmoot was een opvoering van Michiel de Swaens *De gecroonde leersse*, met jonge oud-leerling Tom Lanoye in de rol van een dertel buitelandse nar. Sinds die tijd zijn mij de regels

organdi crêpe marocaine
tête de nègre feuille morte
prune
marron

uit ‘Avond strand orgel’ in het geheugen gegrift. Op een stoel gezeten, make-up en mascara uitlopend onder de bloedhete spots boven het podium, moest voor een vertederd gehoor in de Stedelijke Schouwburg van Sint-N. de ‘Zelfbiografie’ voorgelezen. Dat waren nog eens tijden.

Vervolgens rampspoed: Germaanse Taal- en Letterkunde! Van Ostaijen dook op in lauwe kandidatuurscolleges van Marcel Janssens. Gelukkig was daar even later de ‘licentieverhandeling’: *Paul van Ostaijen en het Russische futurisme-formalisme*. *Wonne*, mijn waarde: onderdompeling in het kloeke vierde deel van het drie jaar eerder verschenen *Verzameld werk*, de zwarte kubusvormige cassette die mijn leven veranderde. Wat een scherp vernuft, wat een niets ontziende intellectuele nieuwsgierigheid en analyseerzucht. Hoe geestig vaak toch ook!

Waarna verlengd verblijf in de kleine stad met de grote universiteit. Officieel dichter geworden, start van een bestaan dat duizelend zou gaan pingpongen tussen lyrische opvlucht en koele analyse, creatie en theorie. (*Legt bezwerend een hand op mijn rechtermouw*) Het was niet altijd gemakkelijk, maar wel zeer de moeite waard, geloof me.

Boterbrief nodig voor een entree tot de Engelenburcht genaamd Academia. Disserten: nieuw consult bij dokter Van O. Gezwoeg en geploeter, maar tot ieders geluk daarnaast ook de dichtader die stromen bleef. Lastig ook dit: in die dagen werd driftig de dooddoener ‘postmodern’ geplakt op alles wat bewoog. Verlangend naar inzicht een weidse lektuur doorploegd over *all things postmodern*. Ontmoeting met de Fransman Lyotard, de subtielste denker toen *en vogue* en een *fin connaisseur* van wat de moderne kunstenaar drijft. Met deze variabelen in de vergelijking kwam het voor elkaar: *Twee handen in het lege*. *Paul Van Ostaijen en de esthetica van het verhevene* (Kant Lyotard)—zeshonderd pagina’s Van Ostaijen *avec* Lyotard. *Faut le faire!*

1996: honderdste verjaardag van Leopoldus Andreas. *Vive la Fête!* Vuurwerk en Vlaamse kermis alom. Een Van Ostaijenboek met Geert Buelens, een zwik artikelen in dat jaar en in de directe nasleep ervan. Ademloos van lezing naar colloquium gehold.

Maar (*huilt onhoorbaar nu*) nadien het Van Ostaijengebeuren lange tijd voor bekeken gehouden. Hoe gaat dat ook: een nieuw en Gallisch leven nabij de Maas, *en vrac* krachtvoer bereiden voor studenten, op een doorrookt pied-à-terre verzen vervaardigen over wolven en Ann Veronica

Janssens, Dickinson en de geniepige cordyceps. Gevlinder ook met nieuwe liefdes, luisterend naar namen als Žižek, Laclau, Faverey, Bartosik...

En zie, opeens is Hij daar terug. Mag ik zeggen dat hij me een uitweg bood uit een impasse? In meer dan één opzicht verging het me kwaad, en hier bood zich opeens een terugkeer naar de bron. Frappant dat nu uitgerekend *Bezette Stad* tot mij bleek te spreken, waar mij voordien vooral de *Nagelaten gedichten*, de opstellen en ook wel de grotesken aan het hart waren gegaan.

Genoeg, myn goede S.! Ik neem zelf de pen op. ...het is genoeg, S., ge kunt gaan!

Bezette Stad—maar is dat geen hopeloos afgekloven bot? Dat valt goed mee, hoewel de literatuur over deze bundel inderdaad een imposante omvang heeft aangenomen. De aandacht ging echter overwegend naar de genese van de tekst, de plaats ervan in de literatuurgeschiedenis en met name de avant-garde, de formele organisatie en de intertekstuele allusies.

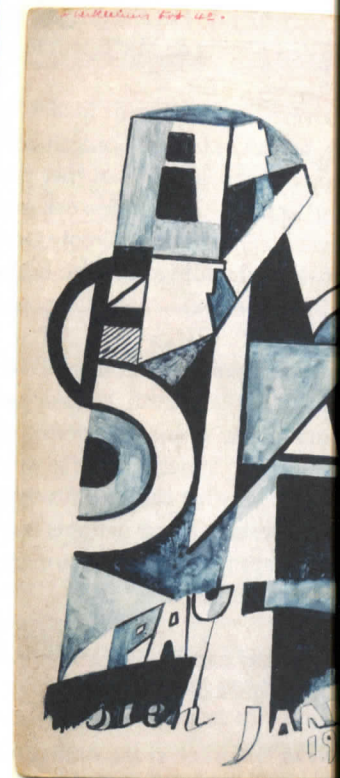
Maar *Bezette Stad* is ook een tekst die verwijst, niet alleen naar andere teksten, maar ook naar een wereld zoals die heeft bestaan in de aanloop naar en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Verblind door het dogma van de autonomie van de literaire tekst heeft het onderzoek die verwijzingen lange tijd tussen haakjes gezet—al zijn er in verspreide slagorde natuurlijk al vele feitelijke gegevens geïdentificeerd en toegelicht.

De enige die zich van het autonomiedictaat niets maar dan ook niets heeft aangetrokken, was de Gentse onderwijzer Robert Snoeck, die in de jaren zeventig en tachtig drie gestencilde deeltjes 'Literaire en zakelijke toelichtingen' bij *Bezette Stad* liet verschijnen. Snoeck was een pionier, maar ook—en niet alleen in de goede zin—een amateur. Nogal wat van zijn 'toelichtingen' blijken bij nazicht niet altijd even betrouwbaar. Ter verontschuldiging mag worden aangevoerd dat de hoeveelheid beschikbare informatie en de toegang ertoe in Snoecks tijd veel beperkter waren, zodat hij voortdurend op zoek moest naar spelden in hooibergen.

OPDRACHT

aan Mijnheer Zoënzó

Omslagontwerp van Oskar Jaspers voor Paul van Ostaijens dichtbundel *Bezette stad* (1921), en de titel van het eerste gedicht.

Zoals bekend staat *Bezette Stad* vol met eigennamen, de eigentijdse lezer, en zeker de Antwerpse, zeeren moeten hebben opgeroepen. Wordt in 'Holle' de Norddeutsche Lloyd en de Red Star Line, dan welke kaden die maatschappijen toegewezen hadden van de eerste legde aan bij het Steen, de tweede naar waar vandaag het Red Star Line Museum zit. De eerste gedicht was een bekend schip van de Red Star Line vloot namen droeg die eindigden op '-land'. De

Janssens, Dickinson en de geniepige cordyceps. Gevlinder ook met nieuwe liefdes, luisterend naar namen als Žižek, Laclau, Faverey, Bartosik...

En zie, opeens is Hij daar terug. Mag ik zeggen dat hij me een uitweg bood uit een impasse? In meer dan één opzicht verging het me kwaad, en hier bood zich opeens een terugkeer naar de bron. Frappant dat nu uitgerekend *Bezette Stad* tot mij bleek te spreken, waar mij voordien vooral de *Nagelaten gedichten*, de opstellen en ook wel de grotesken aan het hart waren gegaan.

Genoeg, myn goede S.! Ik neem zelf de pen op. ...het is genoeg, S., ge kunt gaan!

Bezette Stad—maar is dat geen hopeloos afgekloven bot? Dat valt goed mee, hoewel de literatuur over deze bundel inderdaad een imposante omvang heeft aangenomen. De aandacht ging echter overwegend naar de genese van de tekst, de plaats ervan in de literatuurgeschiedenis en met name de avant-garde, de formele organisatie en de intertekstuele allusies.

Maar *Bezette Stad* is ook een tekst die verwijst, niet alleen naar andere teksten, maar ook naar een wereld zoals die heeft bestaan in de aanloop naar en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Verblind door het dogma van de autonomie van de literaire tekst heeft het onderzoek die verwijzingen lange tijd tussen haakjes gezet—al zijn er in verspreide slagorde natuurlijk al vele feitelijke gegevens geïdentificeerd en toegelicht.

De enige die zich van het autonomiedictaat niets maar dan ook niets heeft aangetrokken, was de Gentse onderwijzer Robert Snoeck, die in de jaren zeventig en tachtig drie gestencilde deeltjes 'Literaire en zakelijke toelichtingen' bij *Bezette Stad* liet verschijnen. Snoeck was een pionier, maar ook—en niet alleen in de goede zin—een amateur. Nogal wat van zijn 'toelichtingen' blijken bij nazicht niet altijd even betrouwbaar. Ter verontschuldiging mag worden aangevoerd dat de hoeveelheid beschikbare informatie en de toegang ertoe in Snoecks tijd veel beperkter waren, zodat hij voortdurend op zoek moest naar spelden in hooibergen.

OPDRACHT

aan Mijnheer Zoënzó

Omslagontwerp van Oskar Jespers voor Paul van Ostaijens dichtbundel *Bezette stad* (1921), en de titel van het eerste gedicht.

Zoals bekend staat *Bezette Stad* vol met eigennamen en citaten, die voor de eigentijdse lezer, en zeker de Antwerpse, zeer tastbare werkelijkheden moeten hebben opgeroepen. Wordt in 'Holle Haven' verwezen naar de Norddeutsche Lloyd en de Red Star Line, dan wisten de stadsgenoten welke kaden die maatschappijen toegewezen hadden gekregen: de vloot van de eerste legde aan bij het Steen, de tweede natuurlijk nabij de plek waar vandaag het Red Star Line Museum zit. De 'Lapland' uit hetzelfde gedicht was een bekend schip van de Red Star Line, waarvan de hele vloot namen droeg die eindigden op '-land'. De 'Gneisenau' was dan

weer een schip van de Norddeutsche Lloyd dat in de eerste dagen van de oorlog als hospitaalschip werd gebruikt en bij het naderen van de Duitsers door de Belgen (en niet door de Engelsen, zoals Snoeck schrijft) tot zinken werd gebracht in een poging de havengeul te blokkeren.

Over de feitenkennis die vereist is om *Bezette Stad* te lezen zoals de tijdgenoot beschikt natuurlijk niemand meer. Contextueel onderzoek dringt zich dus op, als we geen vrede willen nemen met puur immanente of louter impressionistische lecturen. Zo'n onderzoek gaat echter alle richtingen uit. Het veronderstelt kennis van de Grote Oorlog, met name in Antwerpen, van de politieke verhoudingen en van het amusementsleven aan het begin van de twintigste eeuw — maar van nog veel meer.

Een aantal eigennamen hoort thuis in het dagelijkse leven van de gewone Antwerpse burger aan het begin van de 20ste eeuw. Zo preciseert Van Ostaijen in de 'Opdracht aan Mijnheer Zoënzo' dat met 'Alpha' de 'letter niet margarine' bedoeld is. Snoeck meent te weten dat Van Ostaijen naar een margarinemerkt verwijst van de Antwerpse firma Brunita. Dat bedrijf heeft inderdaad bestaan, maar nergens is enige verwijzing te vinden naar een door hen geproduceerde Alpha-margarine. Alpha was daarentegen wel een merknaam van de

ALBERS CREAMERIES L^D
Fabriques de Margarine
à
ANVERS, DORDRECHT & LONDRES

De beide kanten van een 'Alpha-chromo': reclame voor de boterfabriek en een afbeelding van Baron von Münchhausen.

Demandez | Vraagt
ALPHA
Plus fin que le Beurre | Fijner dan Boter
ALBERS CREAMERIES L^D
Fabriques de Margarine
à
ANVERS, DORDRECHT & LONDRES

de hoeren vergeten te trimmen
zij vluchten enkel
alsof men niet beide kan vluchten en trimmen
maar
de voorzitter van de **ESTAMINETBOND** redt de eer
zijn hoge hoed
en zijn driekleursjarp
EENDRACHT MAAKT MACHT
DIEU PROTÈGE LES ESTAMINETS
zilveren letters
de stoet ziet uit

V a l s e l e n te

je kan op de koppen lopen
kon men dat ook niet simbolies
stappen
kilometer-tellen
kilogram
kiloliter (wordt weinig gebruikt)
kilowatt
kilokwatt
kilokwatta

ROEM VAN NEDERLAND

Fragment van Paul van Ostaijens gedicht 'Bedreigde stad' uit de bundel *Bezette stad*.

Dit Nederlandse bedrijf produceerde sinds 1875 margarine, dus ook in Antwerpen. De gebouwen waar dat gebeurde besloot het adres Lange Leemstraat 374-376. Ruim een jaar voor het begin van de Eerste Wereldoorlog had het gezin Van Ostaijen zich gevestigd, maar voordien woonden ze in... de Lange Leemstraat een pand dat onlangs door het Paul van Ostaijengenootschap werd overgenomen. De margarine van de Van Ostaijens kwam dus uit hun fabriek. Geen wereldschokkende vaststelling, maar wel een die goed hoe nauw de tekst verbonden is met een tastbare werkelijkheid.

Behalve aan Alpha-margarine deed de jonge Van Ostaijen ook goed aan Kwatta, van de Bredase Kwattafabriek, die in het Bois d'Haine ook een Belgische vestiging had. Een associatief het gedicht 'Bedreigde stad' eindigt met het woord 'kilokwatta' al even associatief de woorden volgen: 'ROEM VAN NEDERLAND' volgende pagina 'Kwatta = de Ruijter + 2 Tromp + 2 de Wit'

de Norddeutsche Lloyd dat in de eerste dagen van de reis naar de Duitse kust werd gebruikt en bij het naderen van de Duitse kust (en niet door de Engelsen, zoals Snoeck schrijft) tot gebruik in een poging de havengeul te blokkeren.

...is die vereist is om *Bezette Stad* te lezen zoals de tijdschriften nu niet meer. Contextueel onderzoek dringt op een andere manier om te denken. Contextueel onderzoek dringt op een andere manier om te denken. Contextueel onderzoek dringt op een andere manier om te denken.

...namen hoort thuis in het dagelijkse leven van de gewone burger aan het begin van de 20ste eeuw. Zo preciseerd de 'Opdracht aan Mijnheer Zoënzó' dat met 'Alpha' bedoeld is. Snoeck meent te weten dat Van Ostaijenmerken verwijst van de Antwerpse firma Brunita. Inderdaad bestaan, maar nergens is enige verwijzing te vinden door hen geproduceerde Alpha-margarine. Alpha was een merknaam van de

ALBERS CREAMERIES L^d
Fabriques de Margarine

à

ANVERS, DORDRECHT & LONDRES

De beide kanten van een 'Alpha-chromo': reclame voor de boterfabriek en een afbeelding van Baron von Münchhausen.

de hoeren vergeten te trimmen
zij vluchten enkel
alsof men niet beide kan vluchten én trimmen
maar
de voorzitter van de **ESTAMINETBOND** redt de eer
zijn hoge hoed
en zijn driekleursjarp
EENDRACHT MAAKT MACHT
DIEU PROTÈGE LES ESTAMINETS
zilveren letters
de stoet ziet uit

V a l s e l e n te

je kan op de koppen lopen
kon men dat ook niet symbolies
stappen
kilometer-tellen

kilogram
kiloliter (wordt weinig gebruikt)
kilowatt
kilokwatt
kilokwatta

ROEM VAN NEDERLAND

Fragment van Paul van Ostaijens gedicht 'Bedreigde stad' uit de bundel *Bezette stad*.

Dit Nederlandse bedrijf produceerde sinds 1875 margarine, onder meer dus ook in Antwerpen. De gebouwen waar dat gebeurde bestaan nog, op het adres Lange Leemstraat 374-376. Ruim een jaar voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog had het gezin Van Ostaijen zich in Hove gevestigd, maar voordien woonden ze in... de Lange Leemstraat 53, in een pand dat onlangs door het Paul van Ostaijengenootschap is verworven. De margarine van de Van Ostaijens kwam dus uit hun eigen straat. Geen wereldschokkende vaststelling, maar wel een die goed laat zien hoe nauw de tekst verbonden is met een tastbare werkelijkheid.

Behalve aan Alpha-margarine deed de jonge Van Ostaijen zich ook te goed aan Kwatta, van de Bredase Kwattafabriek, die in het Henegouws Bois d'Haine ook een Belgische vestiging had. Een associatieve reeks uit het gedicht 'Bedreigde stad' eindigt met het woord 'kilokwatta', waarop al even associatief de woorden volgen: 'ROEM VAN NEDERLAND', met op de volgende pagina 'Kwatta = de Ruijter + 2 Tromp + 2 de Wit'.

De zoektocht hier verloopt minder voorspoedig. De 'kilo Kwatta' verwijst volgens Snoeck naar 'pakken chocolade van 1 kg.', maar er bestonden ook blikken 'Kwatta's Olanda cacao' in verschillende formaten, onder meer van één kilo. Kwatta begon al heel snel met allerlei spaaracties: de uit te knippen en op een spaarkaart te plakken 'Kwattasoldaatjes' gaven recht op gratis chocolade, maar je kon er onder andere ook een vulpenhouder, le-peltjes, serviesgoed en prenten mee bestellen. Was 'Roem van Nederland' de titel van zo'n thematische prentenreeks, met afbeeldingen van 17de-eeuwse admirals De Ruyter en Tromp en raadspensionaris Johan de Witt? Het blijft vooralsnog een hypothese. Wie meer weet mag het zeggen.

Het beschikbare materiaal over *Bezette Stad* in het Letterenhuis is beperkt. Het handschrift van de bundel was lange tijd in het bezit van de erven Van Ostaijen, maar het is niet helder of dat nog zo is. Wel is er een pakket kopieën, van goede kwaliteit maar in zwart-wit, dat daar *in illo tempore* door Van Ostaijenbiograaf Gerrit Borgers is gedeponeerd. Kopieën, in een soms moeilijk te doorgronden volgorde, van een (onvolledig) typoscript en een min of meer definitief handschrift. Daarnaast zal de *Bezette Stad*-studax in het Letterenhuis nog de brievencollectie uit de jaren 1920–1921 grondig moeten doornemen.

Nu er de laatste tijd weer nieuwe portretten van de dichter zijn opgedoken (een portret door Floris Jespers uit 1917 en een 'kubistisch' zelfportret) ga ik en passant in de Agrippa-databank op zoek naar beelden in de Letterenhuiscollectie die ik nog niet kende — met enig succes. Een foto uit augustus 1924 toont een vakantie houdende maar niettemin keurig uitgedoste Van Ostaijen, met pet, regenjas, kostuum en stropdas, in het gezelschap van de Berchemse archivaris Karel Versteylen, zijn gezin en nog andere gasten van een Hoogstratens familiehotel, een gebeuren waar Borgers' ondertussen bijna een halve eeuw geleden verschenen *Documentatie* alleen in de vaagste termen en zonder precieze datering naar verwijst. De foto werd in het Van Ostaijenjaar 1996 al eens geëxposeerd in het Letterenhuis, maar is bij mijn weten in geen enkele Van Ostaijenpublicatie gereproduceerd.

Intrigerender is de vermelding van Van Ostaijens naam bij een groepsfoto genomen in het krijgsgevangenenkamp in Göttingen. Dit kamp,

Groepsfoto bij hotel De Zwaan in Hoogstraten, 29 augustus 1924. Met onder anderen Paul van Ostaijen (tweede van rechts) en Karel Versteylen (uiterst rechts).

waar Vlaamse intellectuelen en kunstenaars w en een voorkeursbehandeling kregen, speelde ee propaganda van Duitse *Flamenpolitik* en Vlaams a we het nu: Van Ostaijen op bezoek in dat kamp? zijn verregaande betrokkenheid bij het zich sne visme? In het Letterenhuis dus als de wiedewe met Göttingenfoto's opgevraagd. Die blijkt name een aantal groepsfoto's. 'Paul van Oystayen' zou

De zoektocht hier verloopt minder voorspoedig. De 'kilo Kwatta' verwijst volgens Snoeck naar 'pakken chocolade van 1 kg.', maar er bestonden ook blikken 'Kwatta's Olanda cacao' in verschillende formaten, onder meer van één kilo. Kwatta begon al heel snel met allerlei spaaracties: de uit te knippen en op een spaarkaart te plakken 'Kwattasoldaatjes' gaven recht op gratis chocolade, maar je kon er onder andere ook een vulpenhouder, lepeltjes, serviesgoed en prenten mee bestellen. Was 'Roem van Nederland' de titel van zo'n thematische prentenreeks, met afbeeldingen van 17de-eeuwse admirals De Ruyter en Tromp en raadspensionaris Johan de Witt? Het blijft vooralsnog een hypothese. Wie meer weet mag het zeggen.

Het beschikbare materiaal over *Bezette Stad* in het Letterenhuis is beperkt. Het handschrift van de bundel was lange tijd in het bezit van de erven Van Ostaijen, maar het is niet helder of dat nog zo is. Wel is er een pakket kopieën, van goede kwaliteit maar in zwart-wit, dat daar *in illo tempore* door Van Ostaijenbiograaf Gerrit Borgers is gedeponeerd. Kopieën, in een soms moeilijk te doorgronden volgorde, van een (onvolledig) typoscript en een min of meer definitief handschrift. Daarnaast zal de *Bezette Stad*-studax in het Letterenhuis nog de brievencollectie uit de jaren 1920-1921 grondig moeten doornemen.

Nu er de laatste tijd weer nieuwe portretten van de dichter zijn opgedoken (een portret door Floris Jaspers uit 1917 en een 'kubistisch' zelfportret) ga ik en passant in de Agrippa-databank op zoek naar beelden in de Letterenhuiscollectie die ik nog niet kende — met enig succes. Een foto uit augustus 1924 toont een vakantie houdende maar niettemin keurig uitgedoste Van Ostaijen, met pet, regenjas, kostuum en stropdas, in het gezelschap van de Berchemse archivaris Karel Versteylen, zijn gezin en nog andere gasten van een Hoogstratens familiehotel, een gebeuren waar Borgers' ondertussen bijna een halve eeuw geleden verschenen *Documentatie* alleen in de vaagste termen en zonder precieze datering naar verwijst. De foto werd in het Van Ostaijenjaar 1996 al eens geëxposeerd in het Letterenhuis, maar is bij mijn weten in geen enkele Van Ostaijenpublicatie gereproduceerd.

Intrigerender is de vermelding van Van Ostaijens naam bij een groepsfoto genomen in het krijgsgevangenenkamp in Göttingen. Dit kamp,

Groepsfoto bij hotel De Zwaan in Hoogstraten, 29 augustus 1924. Met onder anderen Paul van Ostaijen (tweede van rechts) en Karel Versteylen (uiterst rechts).

waar Vlaamse intellectuelen en kunstenaars werden samengebracht en een voorkeursbehandeling kregen, speelde een belangrijke rol in de propaganda van Duitse *Flamenpolitik* en Vlaams activisme. Hoe hebben we het nu: Van Ostaijen op bezoek in dat kamp? Een nieuw bewijs van zijn verregaande betrokkenheid bij het zich snel radicaliserende activisme? In het Letterenhuis dus als de wiedeweerga de bewuste map met Göttingenfoto's opgevraagd. Die blijkt namenlijsten te bevatten bij een aantal groepsfoto's. 'Paul van Oystayen' zou ook op een foto staan

die genomen werd ter gelegenheid van een bezoek van activistenleider August Borms op 11 juli 1917, de Vlaamse feestdag. Op die foto is Borms inderdaad meteen te herkennen. Maar waar is Van Ostaijen? De enigen die op een met hoge resolutie ingescande versie van de foto enigszins aan het signalement beantwoorden, zijn blijkens het kenteken op hun kleren zelf krijgsgevangenen—en dat is Van Ostaijen nooit geweest. Wat als 'Van Oystayen' nu eens niet (zoals Agrippa voorgeeft) Van Ostaijen was, maar effectief Van Oystayen? *Et voilà*: 'Paul van Oystayen' is Paul van Oystaeyen (1890–1934), een grondig vergeten Antwerpse beeldhouwer die inderdaad krijgsgevangene was in Göttingen, er artistiek actief was en er zelfs geëxposeerd heeft. Agrippa bevat een foto van het beeld *Heimwee*, uit Van Oystaeyens Göttingse productie. Deze Van Oystaeyen heeft zijn eregraf niet op het Schoonselhof, maar op de begraafplaats Silsburg (van Borgerhout). Twee kunstzinnige Antwerpse Paul van O's—volstrekt niet met elkaar te verwarren. Het leek al onwaarschijnlijk, en het is dus ook niet waar: Van Ostaijen was nooit in Göttingen.

Heimwee, beeld door Paul van Oystaeyen (1890–1934), in 1917 gemaakt in het krijgsgevangenkamp in Göttingen.

